

Ибраимова Г.З., Истамкулов Ж.И.

КЫРГЫЗСТАН ЖАНА ЕВРАЗИЯЛЫК ЭКОНОМИКАЛЫК БИРИМДИК:
УЮМДА ТӨРТ ЖЫЛДЫК БОЛУУНУН ОҢ ЖАНА ТЕРС ЖАКТАРЫ

Ибраимова Г.З., Истамкулов Ж.И.

КЫРГЫЗСТАН И ЕВРАЗИЙСКИЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ СОЮЗ:
ПЛЮСЫ И МИНУСЫ ЧЕТЫРЕХЛЕТНЕГО ПРЕБЫВАНИЯ В В ОРГАНИЗАЦИИ

G. Ibraimova, J. Istamkulov

KYRGYZSTAN AND THE EURASIAN ECONOMIC UNION:
THE PROS AND CONS OF A FOUR-YEAR STAY IN THE ORGANIZATION

УДК: 334.784:339 (575.2)

Кыргызстандын Өкмөтү өлкөдөгү Евразиялык экономикалык биримдик (ЕАЭБ) интеграциясынын төрт жылдык жыйынтыгын чыгарды. Бул бирикмеге кирүүнүн артыкчылыктары ИДПнын өсүшү, түшкөн салыктардын көлөмүнүн өсүшү, эмгек мигранттары тарабынан Кыргыз Республикасына которулган акчанын көлөмүнүн көбөйүшү болду. Бирок бул мезгилде бажы төлөмдөрү боюнча көрсөткүчтөр төмөндөп, тышкы соода өлкө ЕАЭБге киргенге чейинки деңгээлге жеткен эмес. Акыркы төрт жылда Кыргызстандын бул биримдикке кирген өлкөлөр менен кызматташтыгы боюнча көп сындар айтылып келет. Айрыкча, Казакстандын чек арадагы текшерүүлөрүнүн күчөшү, бажы көзөмөлү, өткөрмө бекеттериндеги кезектердин жаралышы, ошондой эле Россиянын тиешелүү түзүмдөрү тарабынан мөмө-жемиш азыктарын кайра Кыргыз Республикасына кайтарып берүү жагы он кабыл алынган эмес.

Негизги сөздөр: бажы союзу, дүң продукт, бажылык жөнгө салуу, реимпорт, реэкспорт, импорт, экспорт, товарлар, буюмдар, бажы кодекси.

Правительство Кыргызстана подвело итоги интеграции страны в Евразийском экономическом союзе (ЕАЭС) за четыре года. В качестве плюсов вступления в это объединение были названы рост ВВП, повышение объема поступающих налогов, увеличение суммы денег, переводимых трудовыми мигрантами в КР. Однако за этот период снизились показатели по таможенному платежам, а внешняя торговля так и не достигла уровня, который был у страны до вступления в ЕАЭС. Итоги последнего онлайн саммита ЕАЭС вызвали достаточно широкий резонанс в Сети среди сообщества аналитиков, некоторые из них на основании критических замечаний некоторых глав государств в адрес чиновников исполнительных органов ЕАЭС начали уже давать оценки или строить прогнозы о потенциальном распаде или дезинтеграции этого объединения. Причем, делать это начали уже на основании экономических расчетов и скептических замечаний, и трендов, которые были отражены в выступлениях глав государств ЕАЭС.

Ключевые слова: таможенный союз, валовый продукт, таможенное регулирование, реимпорт, реэкспорт, импорт, экспорт, товары, продукты, таможенный кодекс.

The Government of Kyrgyzstan has summed up the results of four years of integration of the country into the Eurasian Economic Union (EAEU). The advantages of joining this union were the growth of GDP, the growth of taxes, the increase in remittances from migrant workers to the Kyrgyz Republic. However, during this period, the rates of customs duties decreased, and foreign trade did not reach the level before the country joined the EEU. Indeed, over the past four years, there has been much criticism of Kyrgyzstan's cooperation with the bloc. In particular, the intensification of border controls in Kazakhstan, the tightening of customs control,

resulting in long queues at checkpoints, as well as the return of fruit and vegetables to the Kyrgyz Republic by the relevant Russian agencies were negatively perceived.

Key words: customs union, gross product, customs regulation, re-import, re-export, import, export, goods, products, customs code.

Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык КР чарбалык иштин ар кандай формаларын өнүктүрүү үчүн шарттарды түзөт жана эл чарбасынын кызыкчылыктарын коргойт [17 ст.].

ЕАЭБдин жеңилдиктери Кыргызстандын ЕАЭБге кирүүсүндө көрсөтүлгөн жеңилдиктерин өкмөттүн жыйынында экономика министри Санжар Муканбетов тааныштырды. Белгилей кетчү нерсе, ал бардык тармактагы жетишкендиктерди бул бирикмеге мүчө болууга байланыштырат. Анын айтымында, Кыргызстандын ИДПсынын көлөмү 2014-жылы (өлкө ЕАЭБге киргенге чейин) 400 миллиард сомду түзүп, 4 жыл аралыгында, 2018-жылы 557 миллиардга өскөн. Ошондой эле, Кыргыз Республикасы ЕАЭБге мүчө болгон мезгилде бюджеттин тартыштыгы эле азайбастан, Бүткүл дүйнөлүк азык-түлүк программасына карата тышкы карыздын деңгээли да азайганы, инфляциянын кескин секириктери байкалбай, туруктуу өнүгүү болгондугу белгиленди. Орточо айлык эмгек акынын өсүшү менен байланыштырылды. Министр бул көрсөткүчтөр келечекте дагы өсө тургандыгына токтотуу: «Жалпысынан алганда, пессимисттик божомолдорго каршы жана адаптация мезгилинин кыйынчылыктарына карабастан, ЕАЭБге интеграцияланган 4 жылдын ичинде Кыргызстан позитивдүү тенденцияны сактап кала алды. Экономикалык өсүш - жылына орточо 4% ашуун жана жалпысынан макроэкономикалык туруктуулукту сактады. ЕАЭБдин улуттар аралык эрежелерин биздин өлкөнүн улуттук мыйзамдарына шайкеш келтирүү процесси ийгиликтүү жүрүп жатат. Кыргыз Республикасы ЕАЭБге интеграциялангандан 4 жыл өткөндөн кийин мамлекет, бизнес жана коомчулук Кыргызстандын ЕАЭБге кошулуусу бир жолку жана кыска мөөнөттүү окуя эмес, жаңы, интеграциялык моделге өтүү экениндигин өлкөнүн келечектеги өнүгүүсү катары кароого болот.

Белгилүү болгондой, 2014-жылы эмгек мигранттары Кыргызстанга 2 миллиард долларга жакын акча

которсо, 2015-жылы бул сумма 1,4 миллиард долларга азайган. Бирок 2018-жылы бул көрсөткүч кайра көтөрүлүп, 2,3 миллиард долларга жеткен. Экономика министрлиги бул процессти Кыргыз Республикасынын ЕАЭБге мүчөлүгүнүн оң натыйжасы катары баалады. Кошумчалай кетсек, эгерде бирикмеге интеграцияланганга чейин республика жылына 35-40 миллиардга жакын салык чогултуп келсе, акыркы жылдары бул сумма жылдык кирешеден 69-79 миллиард сомго чейин өскөндүгү белгилениди. Бул дагы Кыргызстандын ЕАЭБде болушунун оң таасири катары каралат. Премьер-министр Мухаммедкалый Абылгазиев өкмөттүн жыйынында Кыргыз Республикасынын Евразия мейкиндиги интеграциясынын артыкчылыктарына токтолду: «Экономикалык жана социалдык жактан алганда ЕАЭБ өлкөлөрүндө иштеген Кыргызстандын жарандары белгилүү бир артыкчылыктарга ээ болушту. Эң негизгиси капиталдын, адамдардын жана товарлардын эркин кыймылы жүрүдө. Бул биздин өлкө үчүн маанилүү критерийлер болуп эсептелет. Албетте, бир катар көйгөйлөр жана жакшы жактарыда бар. Биздин негизги милдетибиз – Кыргызстандык ишкерлерге ЕАЭБ өлкөлөрүнүн ишкерлери менен тең атаандаштык мүмкүнчүлүктөрүн камсыз кылуу. Албетте, бүгүнкү күндө салыктык башкаруу маселесинде бир катар көйгөйлүү маселелер калууда. Бул маселелер фискалдаштырууну тезирээк киргизүү аркылуу чечилет».

Кыргыз Республикасынын Өкмөтү 2015-жылы 5,6 миллиард долларга чейин азайган өлкөнүн соода жүгүртүүсүнүн көлөмү 2018-жылы 7 миллиард доллардан ашканын так өлкө ЕАЭБге киргендигине байланыштуу белгилейт. Эске сала кетсек, 2012-2014-жылдары бул көрсөткүч болжол менен 7,5-8 миллиард долларды түзгөн. Акыркы жылдарга салыштырмалуу, экспорттун көлөмү жогору болгон. Кыргыз Республикасынын ЕАЭБге мүчө өлкөлөр менен соодасынын деңгээлин карай турган болсок, анда бул оптимизмди туудурбайт. Бул өзгөчө Кыргызстандан экспорттун деңгээлине тиешелүү болот.

Кыргыз Республикасынын Өкмөтү 2015-жылы 5,6 миллиард долларга чейин азайган өлкөнүн соода жүгүртүүсүнүн көлөмү 2018-жылы 7 миллиард доллардан ашканын ЕАЭБге киргендигине байланыштуу деп белгилейт. Эске сала кетсек, 2012-2014-жылдары бул көрсөткүч болжол менен 7,5-8 миллиард долларды түзгөн. Акыркы жылдарга салыштырмалуу, анда экспорттун көлөмү жогору болгон. Кыргыз Республикасынын ЕАЭБге мүчө өлкөлөр менен соодасынын деңгээлин карай турган болсок, анда бул оптимизмди туудурбайт. Бул өзгөчө Кыргызстандын экспортунун деңгээлине тиешелүү деп эсептелет [3, 3-6].

Өсүш болду, жалпысынан кирешелер көбөйдү. Бирок мунун баары өлкөнүн ЕАЭБге кирүүсүнөн улам деп айтуу туура эмес. Башка мамлекеттер, анын

ичинде Кытай, Европа жана араб өлкөлөрү менен өнөктөштүк. Ишке ашты. Жакшы жактары болгонуна карабастан, бул интеграцияда бизде көптөгөн көйгөйлөр бар. Эң негизгиси, Кыргызстандан азык-түлүктүн экспорту көбөйгөн жок. Баары импорт менен толтурулган. Казакстан, Орусия, ошол эле ЕАЭБге кирбеген Өзбекстан – бул мамлекеттердин баары бизди өз продукциялары менен талкалап, биздин коопсуздугубузга коркунуч жараттык. Дыйкандарыбыздын продукциясын сатып, жакшы киреше алабыз дешсе, анда кеп башка. Алар өздөрүнө пайдалуу жагын эсепке алышат.

Бизде бул бирикменин алкагында иштөөгө ыңгайлаша элек сайттар бар. Кээ бир жерлерде иш уюмга киргенден төрт жылдан кийин жана Россиянын Президенти Владимир Путин Кыргызстанга келгенден кийин башталды. Ушундай улана берсе ЕАЭБге интеграциябыз дагы он жылга созулат деп айтылды.

ТМККнын 1-беренесинин 1-главасына ылайык, Евразия экономикалык биримдигинде бажылык бөлүмүндө жөнгө салуу Кыргыз Республикасы сыяктуу эле Бажы биримдигинин келишиминин дээрлик бардык чөйрөлөрүндө бирдей [1; 2].

Чынында эле акыркы төрт жылда Кыргызстандын бул биримдикке кирген өлкөлөр менен кызматташтыгы боюнча көп сындар айтылып келет. Айрыкча Казакстандын чек арадагы текшерүүлөрүнүн күчөшү, бажы көзөмөлүнүн күчөтүлүшү, андан улам өткөрмө бекеттеринде узун кезектердин жаралышы Россиянын тиешелүү түзүмдөрү тарабынан мөмө-жемиш азыктарын кайра Кыргыз Республикасына кайтарып берүү жагы жакшы кабыл алынган эмес.

Биринчиден, бул баа берүүлөр ЕАЭБдин ички карама-каршылыктарын жана көйгөйлөрүн ачып берген орусиялык жана Казакстандык авторлордун айтууда жыйынтыгы болот.

- Демек, “Евразиялык изилдөөлөр” аналитикалык порталынын редактору Ю.Кофнердин айтымында, акыркы саммиттин негизги “мүдүрүлүүсү” газга баа түзүү механизмдин маселеси болду. Бул тууралуу ал өзүнүн макаласында «ЕАЭБде көйгөйлөр бар, бирок ансыз биз мындан да жаман болмокпуз» деп жазган.

- «...Беларусь президенти Александр Лукашенко менен Армениянын премьер-министри Никол Пашинян бааны өтө кымбат деп эсептеп, ички россиялык баага жакыныраак бирдиктүү ички союздук тарифке өтүүнү сунуштады. Муну Россиянын президенти Владимир Путин бул Евросоюзда да жок фискалдык биримдикке чейинки терен интеграциядан кийин гана мүмкүн болорун айтты. Ал эми Казакстандын президенти Касым-Жомарт Токаев жалпы энергетикалык рынокторду түзүү союздук келишимде 2025-жылга гана белгиленгендиктен, бизден озуп кетүүнүн кереги жок экенин белгилеген. Анын пикири боюнча, ишти

улантуудан мурда, адегенде биримдиктин жалпы рынокторунда, биринчи кезекте жалпы товар рыногунда эркин соодага тоскоолдук кылган бардык калган тоскоолдуктарды жоюу маанилүү.

Чынында эле чечилбеген көйгөйлөр бар. Улуттук бийлик органдары тарабынан санитардык, фито-санитардык жана ветеринардык чаралардын колдонулушу боюнча, талаш-тартыштар, мисалы, Минск менен Москванын ортосунда сүт азыктары боюнча Нурсултан менен Москванын ортосунда дарбыз жана тоок эти боюнча; өлкөлөр үчүн ЕАЭБдин бирдиктүү бажы тарифинен айрым жеңилдиктер боюнча талаптар, колдонулган чет элдик автоунаалар жана кантты импорттоо; транзиттик ташууларга же тескерисинче санкцияланган продукцияны реэкспорттоого мыйзамсыз чектөөлөр боюнча даттанууларды айтоого болот. Евразиялык өнүктүрүү банкынын эсептөөлөрү боюнча, тарифтик эмес тоскоолдуктар товарлардын өз ара соодасынын наркын орточо үчтөн бири бөлүгүнө жогорулатат. Евразия экономикалык комиссиясынын талыкпаган аракеттерине карабастан, катталган тоскоолдуктардын жалпы саны азайбай, тескерисинче, жылдан жылга көбөйүүдө.

Аймактык интеграциянын экономикалык натыйжаларына ар кандай жолдор менен баа берүүгө болот. Ар кандай компьютердик симуляцияларды колдонуу натыйжа берет. 2018-жылы Вена Эл аралык экономикалык изилдөөлөр институту гравитациялык моделди колдонуп, Бажы биримдигин түзүп 2010-2015-жылдары мүчө-мамлекеттердин иш жүзүндөгү өз ара соодасы орто эсеп менен үчтөн бири бөлүккө жогору болгонун аныктаган. Эң чоң «соода түзүү эффекти» Беларусь Республикасы үчүн байкалган.

Талдоо евразиялык дезинтеграциянын олуттуу чыгымдарын көрсөтөт – биринчи кезекте Беларусь, Кыргызстан жана Армения өлкөдөгү Евразиялык долбоордун эң ири бенефициарлары болуп саналат.

Бажы биримдигине кошулбаган өлкөлөрдүн товарларынын өз ара соодасы 13 млрд долларга же 22%га кыскармак. Натыйжада, биримдиктеги өлкөлөрдүн жалпы ИДПсы жыл сайын 0,3% төмөн болмок.

Ички чек аралардагы бажы постторун жана жыйымдарын гипотетикалык кайтаруудан эң чоң жоготууларды Беларусь (ИДПга карата -3,7%), Кыргызстан (-2,7%) жана Армения (-1,1%) тартышат. Казакстан менен Орусия үчүн анча байкалбаган таасир болмок. Жыл сайын алардын ички дүң продукциясы 0,8 жана 0,1% төмөн болмок. Эффекттердин бул айырмасы экономикалардын өлчөмдөрүндөгү айырмачылыктарды жана ар бир өлкө үчүн ЕАЭБ боюнча өнөктөш-

төр менен сооданын салыштырмалуу маанилүүлүгүн эске алууга болот.

Бирдиктүү экономикалык мейкиндикти гипотетикалык жактан жоюудан, жоюлган тарифтике киргизилбеген тоскоолдуктарды кайтаруудан жоготуулар көп болору белгилүү.

Бул учурда товарлардын өз ара соодасы 114 процентке көбөймөк. Бул көрсөткүч жыл сайын 70 миллиард доллар жоготуу катары саналат. Натыйжада ЕАЭБ өлкөлөрүнүн жалпы ИДПсы жыл сайын 1,8%га аз болмок. Бул кадыресе көрүнүш болушу мүмкүн, бирок 2014-2018-жылдары ЕАЭБ өлкөлөрүнүн ИДПсынын орточо жылдык өсүүсү 0,8% түзгөнүн жана 2020-2024-жылдарга ассоциациянын орточо жылдык экономикалык өсүш болжолун эске алуу керек, пандемияга чейин жүргүзүлгөн, 2,1% болгон.

Евразиялык интеграция маселелеринде лидерлердин бири болгон орусиялыктардын эсептөөлөрү менен баалоолору канчалык негиздүү жана объективдүү экенине адистер баа беришет. Бирок, азыр ЕАЭБдин ар кайсы өлкөлөрүнүн кызыкчылыктары көрүнүп тургандары маалым. Интеграциялык процесстердин мындан аркы өнүгүшү менен мурдатан болгон мамилелер менен улана турган болсо, бул кызыкчылыктар чоң чыр-чатакка алып келбейт деп айтууда болбойт.

Ал эми Кыргызстан ЕАЭБ алкагында стратегиясын жана программасын максаттуу, системалуу жана ырааттуу түрдө экология, климаттын өзгөрүшү жана «жашыл» экономика жаатындагы демилгелерди көтөрүп, алга жылдыра турган болсо, болгон табигый артыкчылыгына таянса, анда салыштырмалуу кыска убакыттын ичинде ал ЕАЭБдеги өнөктөштөрдөн гана эмес, Батыш менен Чыгыштын алыскы чет өлкөлөрүндөгү өнөктөштөрдөн да тиешелүү бонустарды ала алат.

Бул демилгелер логикалык жактан ЕАЭБ менен Кытайдын «Бир алкак жана жол» демилгесине байланышат, бул тууралуу Россиянын Президенти акыркы саммитте сүйлөгөн сөзүндө айтылат.

Мындан тышкары Кыргызстан Кытай, ЕАЭБ жана Батыштын ортосунда кандайдыр бир «жашыл көпүр» же «экологиялык хаб» катары иш алып барышы мүмкүн, мындан бонустар келип чыгат, анткени, экология көйгөйлөрү, климаттын өзгөрүшү жана «жашыл экономикага» өтүү зарылчылыгы, бардык өлкөлөр үчүн бирдей актуалдуу, ар кандай артыкчылыктарга ээ.

Белгилей кетсек, ШКУнун алкагында айланачойрөнү коргоо жаатында кызматташуу боюнча келишимге кол коюлган жана бул ассоциацияга мүчө өл-

көлөрдүн экологиялык ведомстволору бул документти ишке ашыруу боюнча иштерди баштаган. Бул макулдашууну Кытай өлкөсү демилгелеген.

Мындай иштерди ЕАЭБ алкагында да баштоо керек, Кыргызстан ЕАЭБдин ишмердигине экологиялык көйгөйлөрдү, климаттын өзгөрүшүн жана «жашыл» экономиканы киргизүүнүн биринчи кадамы укуктук документти иштеп чыгуу жана корутундулоо демилгесин көтөрүшү зарыл, ошондой эле ЕАЭБ, Кытай жана ЕБ өлкөлөрүнүн ортосунда «жашыл көпүрөнү» түзүү, Кытайдын «Бир алкак жана жол» демилгеси менен иш алып баруучу колго алуу керек.

Айтылгандарды жыйынтыктап жатып, маселенин мындай формулировкакаанышы академик С.-Глазьевдин евразиялык интеграция жөнүндөгү эмгегинин идеяларына жана Россиянын экономикасынын өтүү зарылдыгына, ошондой эле ЕАЭБ өлкөлөрү кризистен кийинки мезгилде 6-технологиялык режимдин же «жашыл» экономиканын принциптерине дал келет.

Кыргызстандын Президенти С.Жээнбеков айткан «экологиялык дипломатия» идеяларына дал келет. Акыркы жылдары бул демилгени колдогон уюмдар көбөйдү.

Адабияттар:

1. Бажы биримдигинин Бажы кодекси ЕАЭБ 2021.
2. Кыргыз Республикасынын Конституциясы 05.05.2021-жыл.
3. Бажы төлөмдөрү боюнча маалыматтар. Экономика министрлигинин 2014-2018 -жж. маалыматы.
4. Орозонова А.А., Абдыкасымов Т.А. Проблемы привлечения инвестиций в условиях интеграции в ЕАЭС. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2016. №. 9. С. 83-87.
5. Сариев Ф.Б., Эркимбаев М.Т. Некоторые вопросы о перспективах развития сельского хозяйства кыргызстана после вхождения в евразийский экономический союз (ЕАЭС). Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2018. №. 7. С. 113-116.
6. Токсобаева Б.А., Рыспаева Н.С. Качественная и количественная оценка коммерческой деятельности региона в рамках ЕАЭС. Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2016. №. 9. С. 124-127.